ÎN PROBLEMA LEGILOR LIMBII

de

A. VRACIU

În ultimii ani problema legilor limbii a preocupat pe numeroși lingviști. La noi ea a fost abordată în repetate rînduri și din mai multe puncte de vedere de acad. Al. Graur[1]). Într-o serie de studii deosebit de importante autorul supune unei analize minuțioase aspectele esențiale pe care le prezintă această problemă fundamentală a științei limbii.

Aplicînd învățătura marxist-leninistă la faptele lingvistice, oamenii de știință au stabilit că:

1. Legile lingvistice nu reprezintă altceva decît reflectarea în mintea noastră a legilor limbii.

2. Trebuie făcută o distincție netă între legile externe și legile interne de dezvoltare a limbii. Acestea din urmă sînt puse de lingvistica marxistă pe primul plan. Ele asigură în întregime evoluția faptelor de limbă, evoluția produsă în urma rezolvării contradicțiilor interne, proprii fenomenelor.

3. S-a ajuns apoi la concluzia că există mai multe tipuri de legi interne de dezvoltare, și anume:

a) legi interne cu caracter general, proprii adică nu numai limbii, ci și celorlalte fenomene, de exemplu legea care stabilește că forma rămîne în urma conținutului;

b) legi proprii tuturor limbilor de pe suprafața pămîntului, de exemplu legea dezvoltării inegale a diferitelor compartimente ale limbii — fonetică, vocabular, gramatică;

c) legi caracteristice unei familii sau ramuri de limbi înrudite, de exemplu legea trecerii de la structura sintetică la structura analitică a limbilor romanice sau indiene;

d) legi specifice unei anumite limbi;

e) legi proprii unui singur compartiment al sistemului limbii;

f) legi de lungă durată și legi de scurtă durată.

4. A fost, de asemenea, scoasă în relief legătura dialectică dintre legile generale și cele particulare.

5. În aceeași măsură s-a insistat și asupra caracterului obiectiv al legilor limbii: legile sînt independente de voința și conștiința oamenilor.

---

1) Vezi capitolul *Legile limbii*, în volumul *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., București, 1955, p. 91—110; *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă*, în «Viața Romînească», X (1957), nr. 4, p. 135—136; *Legile limbii*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 357—364; *Introducere în lingvistică*, Editura științifică, București, 1958, p. 173—178; *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 233—282. Cît privește legile care acționează în domeniul sunetelor, vezi Al. Rosetti, *Despre schimbările și legile fonetice*, în volumul *Studii lingvistice*, Editura Academiei R.P.R., București, 1955, p. 10—16; id., *Introducere în fonetică*, Editura Științifică, București, 1957, p. 77—81. Pentru întreaga problemă, vezi și articolul lui C. Otobîcu, *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, în culegerea *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 45—68.

6. Din lucrările publicate de lingviștii sovietici și romîni rezultă că legile limbii se deosebesc de regulile de funcționare.

7. Au fost, în fine, combătute concepțiile idealiste despre legile limbii [2]).

Avînd în vedere marea importanță pe care o prezintă pentru lingvistica generală cunoașterea legilor interne de dezvoltare a limbii, acad. Al. Graur spune: „Urmează deci că legile pe care le are în primul rînd de descoperit lingvistica marxistă, și anume legile interne de dezvoltare, sînt acelea care determină progresul limbii, trecerea ei de la o stare inferioară la una superioară, deci lingvistul trebuie să aprecieze de fiecare dată dacă e vorba de un accident sau de o schimbare necesară, și în ce fel această schimbare afectează celelalte elemente ale limbii. Astfel vom fi în stare să decidem dacă o schimbare este sau nu în acord cu legile interne de dezvoltare sau constituie o stricăciune a limbii. Socotind, așa cum facem uneori astăzi, că orice inovație contrazice „spiritul limbii“, tragem de fapt limba înapoi, o împiedicăm să progreseze“ [3]).

Lingviștii sînt, prin urmare, obligați să cunoscă în profunzime legile obiective care dirijează mecanismul intern al limbii.

Evident, una din sarcinile primordiale ale lingvisticii marxiste constă în a stabili specificul și sfera de acțiune a anumitor legi.

În cele ce urmează vom insista numai asupra legilor fonologice. Aici acționează — ca și în celelalte compartimente ale limbii — legi specifice [4]).

Se știe că, alături de problemele legate de definiția cuvîntului și a propoziției, problema schimbărilor fonetice este una dintre cele mai litigioase în lingvistică [5]). Chestiunea e întrutotul justificată, dacă se au în vedere cauzele prefacerilor fonetice și însăși noțiunea de lege fonetică, fenomene interpretate în mod diferit nu numai în numeroasele cercetări de specialitate (inclusiv în operele marilor lingviști), ci și în studiile cu caracter mai mult sau mai puțin general. Dacă însă vom urmări tipologia schimbărilor fonetice și caracteristica proceselor care stau la baza modificărilor, vom constata, dimpotrivă, o asemănare frapantă în ceea ce privește interpretarea faptelor de către lingviștii aparținînd la cele mai diverse școli și curente. În general trebuie spus că, sub acest raport, concepțiile neogramaticilor au rămas dominante pînă în zilele noastre. Chiar marea extindere a teoriei fonemului în ultimul sfert de veac n-a schimbat mai nimic din ideile înrădăcinate încă în secolul al XIX-lea în problema căilor pe care le urmează transformările fonetice. În același timp tezele fundamentale ale foneticii istorice sînt în contradicție flagrantă cu interpretarea fonematică a fenomenelor fonetice.

Să vedem cum trebuie privită această stare de lucruri în lumina teoriei fonemului.

Din interpretarea fonologică a schimbărilor fonetice reiese, în primul rînd, necesi-

---

2) În afară de studiile menționate, problema aceasta este discutată de acad. Al. Graur în articolele: *Structuralismul și lingvistica marxistă*, «Вопросы языкознания» 1958, nr. 1, p. 62—64; *Școala neolingvistică*, «Studii și cercetări lingvistice», anul IX, nr. 4, 1958, p. 457—469. Ultimul articol a fost reprodus, în versiune rusă (Неолингвистическая школа) în «Revue de linguistique», Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, t. III, fasc. 2, 1958, p. 121—134.

3) *Legile limbii*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 364. În ceea ce privește progresul în limbă, vezi și Lucia Wald, *Progresul în limbă*, în «Analele Universității „C. I. Parhon“ din București», Seria Științelor Sociale, Filologie, 7, Editura tehnică, 1956, p. 49—59. Aceeași, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 98—108.

4) Problema legilor semantice de care s-a vorbit, în general, mai puțin (spre deosebire de legile fonetice sau morfologice, de pildă), este discutată pe larg de V. A. Zveghințev în monografia Семасиология Editura Universității din Moscova, 1957, p. 253—291. În ceea ce privește noțiunea de lege fonetică și stadiul actual al cercetărilor întreprinse în acest domeniu de reprezentanții diferitelor orientări lingvistice, vezi E. Wechsler, *Giebt es Laugesetze?* (Festgabe für H. Suchier, Halle, 1900). E. Herman, *Lautgesetz und Analogie*, Berlin, 1931, V. I. Abaev, «О фонетнческом законе», «Язык и мышление vol. I, 1933, L. R. Zinder, О звуковых изменениях, «Вопросы языкознания», nr. 1, 1957, p. 69—77. Id., Общая фонетика Editura Universității din Leningrad, 1960, p. 252—271. După părerea autorului, numai schimbările produse în componența fonematică a limbii sînt apte de a fi numite legi. Vezi și precizările acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), p. 272.

5) Pentru discuția care urmează, vezi și lucrările citate ale lui L. R. Zinder.

tatea de a distinge, pe de o parte, modificările produse în componența fonemelor din planul unei anumite limbi, iar, pe de altă parte, cele care se petrec în componența fonematică a cuvintelor. Ce-i drept, am mai putea delimita și un al treilea tip de schimbări fonetice, anume atunci cînd componența fonemelor rămîne invariabilă, dar se produce o reorganizare a sistemului fonologic, adică se modifică raporturile dintre foneme. Pentru primul caz vom cita apariția consoanelor muiate în limba rusă (de exemplu, т și б în тебя, г și к în ноги, руки etc.) sau apariția vocalelor anterioare labializate în germană (ö și ü). Faptul semnalat aici a dus la creșterea numărului de foneme în ambele idiomuri. Un alt exemplu l-ar putea constitui dispariția fonemului ѣ din limba rusă (cf. v. r. дѣло r. cont. дело sau v. r. бѣлый r. cont. белый ș.a.m.d), ceea ce a avut ca rezultat reducerea numărului de foneme vocale.

Concludentă este și situația din romînă, în care, spre deosebire de latina populară, au apărut foneme noi: vocalele ă, î, semioclusivele č, ğ, ts și consoanele palatale.

În exemplele considerate aici mai sus nu avem a face numai cu un raport cantitativ. Căci schimbarea numărului de foneme atrage după sine, în mod inevitabil, și o reorganizare a sistemului fonologic, adică o modificare a raporturilor existente între foneme, o regrupare a lor. Schimbările de acest gen se reflectă, așadar, asupra întregii structuri fonetice a limbii.

Cît privește schimbările survenite în componența fonematică a cuvintelor, putem indica diftongarea vocalelor ī și ū în germană (care au dat ei și, respectiv, au) sau trecerea lui e la 'o în limba rusă (cf. несу — нёс, веду — вёл, озеро — озёра, тена — тёна etc.). În aceste cazuri nu s-au produs nici un fel de modificări în componența fonemelor celor două limbi. Toate fonemele existau de mai înainte în sistem. Deși nu rămîn indiferente față de structura fonetică a limbii respective, totuși, asemenea schimbări nu duc la o reorganizare a sistemului fonologic.

Istoria limbilor ne arată că modificarea componenței fonemice a cuvintelor are loc într-un ritm cu mult mai rapid decît dezvoltarea componenței fonologice a limbii.

Schimbările petrecute în componența fonematică a cuvintelor sînt analoge cu cele din morfologie și sintaxă. Înlocuirea unui fonem prin alt fonem nu se deosebește principial de înlocuirea unui morfem prin alt morfem, echivalent cu primul. Este absolut clar că, încercînd să stabilească în asemenea cazuri legi fonetice, cercetătorii au fost nevoiți să recunoască și posibilitatea excepțiilor. De aici numeroasele discuții purtate în jurul conceptului de lege fonetică. Trebuie însă să precizăm și noi, așa cum face L. R. Zinder, că, spre deosebire de schimbările care au loc în componența fonemelor unei limbi, modificările intervenite în componența fonematică a cuvintelor nu sînt propriu-zis procese fonetice [6]). De aceea, numai în primul caz putem aplica noțiunea de lege fonetică [7]).

Să vedem acum ce tendințe acționează aici.

Într-un studiu intitulat *Le problème des lois en linguistique générale* [8]), lingvistul polonez Tadeusz Milewski arăta că dezvoltarea sistemului fonemic al limbii este rezultatul cooperării a două serii de factori, dintre care unul mecanic (sau psiho-fizic), iar celălalt — teleologic (sau fonologic). Prin urmare, evoluția formei fonice este consecința încrucișării ambelor tendințe. Tendința mecanică rezultă din predispozițiile generale ale psihicului omenesc [9]) sau din influența limbilor străine. Dar dacă asupra graiului ar acționa numai astfel de cauze, atunci ar însemna să avem pretutindeni legi cu caracter universal și fără excepții, adică ceva în genul legilor oarbe formulate de neogramatici în veacul trecut. Ce-i drept, asemenea legi există. Am putea menționa aici legea asimilației și disimilației fonemelor, împărțirea sunetelor în vocale și consoane etc. Aceasta este însă o concepție simplistă despre legile cărora se supune limbajul uman.

---

6) În privința raportului dintre fonetică și fonologie, vezi Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 132—140. Vl. Gheorghiev și Iv. Duridanov, Езикознание, Държавно издателство «Наука и изкуство», Sofia, 1959, p. 92—109.

7) În legătură cu conceptul de lege fonetică, vezi și Vl. Gheorghiev—Iv. Duridanov, *op. cit.*, p. 127—133.

8) *Lingua Posnaniensis*, VI, 1957, p. 120—136. Ideea apare însă și la J. A. Baudouin de Courtenay, M. Grammont, A. G. Haudricourt, A. Martinet, L. Zabrocki, F. Antkowski ș.a.

9) Că în știința limbii nu ne putem dispensa de psihologie, a demonstrat-o recent crearea unei discipline noi — *psiho-lingvistica*.

Pentru a formula legi în spiritul învățăturii marxist-leniniste despre limbă, trebuie ținut seamă, în afară de tendința mecanică, și de cealaltă tendință esențială în evoluția graiului, anume, de tendința teleologică. Ea decurge din definiția pe care a dat-o V. I. Lenin limbii ca „mijlocul cel mai important de comunicare între oameni“ [10]).

Acesta este scopul concret al limbii în viața societăților omenești.

Astfel, întreaga societate tinde să mențină calitățile expresive și buna funcționare a sistemului fonemic al limbii. Fiecare vorbitor se străduiește să fie înțeles. El distinge sub raport fonologic individualitatea cuvintelor și nu permite, în limita posibilului, apariția noilor cazuri de omonimie. Această tendință teleologică este una din consecințele existenței sistemului fonemic și e condiționată de structura lui. Societatea apără sistemul fonologic, amenințat neîncetat de tendințele mecanice, și chiar dacă cedează sub presiunea lor, ea le modifică adeseori acțiunea. Natura acestei modificări depinde, evident, de structura sistemului fonemic și, mai ales, de dezechilibrul care apare în interiorul lui. Grație tendinței teleologice, adică atitudinii conștiente a oamenilor față de funcția comunicativă a limbii, procesele mecanice (psiho-fizice) suferă trei tipuri de transformări. De exemplu, uneori procesul mecanic poate fi întîrziat (pentru a nu permite identificarea a două foneme), alteori are loc o schimbare de direcție a acestuia (de pildă, schimbarea direcției asimilării) și, în al treilea rînd, se poate produce o deplasare a articulației fonemelor vechi [11]).

După cum vedem, legile fonologice au un aspect cu mult mai complicat decît legile naturii. Și de fiecare dată cînd le studiem efectele, nu trebuie pierdut din vedere caracterul dialectic al faptelor de limbă. De asemenea, se cuvine făcută o distincție tranșantă între schimbarea fonetică și generalizarea ei, între sincronie și diacronie. „Schimbarea în sine, — spune acad. Al. Rosetti, — este un fapt fiziologic; *generalizarea* schimbărilor fonetice este însă un fapt social. Schimbarea fonetică se petrece în sincronie, dar evoluția ei aparține diacroniei. De o parte, deci, schimbarea este independentă de timp, și de alta ea se produce în timp“ [12]).

---

10) V. I. L e n i n, *Opere*, vol. XX, Editura P.M.R., 1950, p. 396.

11) Unul din fenomenele acestea a fost examinat de T. M i l e w s k i, în *Lingua Posnaniensis*, V, 1955, p. 226—227. Studiul lui Ferdynand A n t k o w s k i, *La chronologie de la monophtongaison des diphtongues dans les langues indo-européennes* (Société des Amis des Sciences et des Lettres de Poznan. Classe de Philologie et de Philosophie. Travaux de la Commision Philologique, t. XVI, fasc. 1, Poznan, 1955, Édition Scientifique d'État, p. 153—203) este consacrat mai cu seamă analizei fenomenului de întîrziere a procesului mecanic, dar conține, totuși, numeroase observații interesante referitoare și la cel de-al doilea tip de transformări (schimbarea direcției). Procesul monoftongării diftongilor este urmărit de lingvistul polonez în limbile sanscrită, greacă, latină, lituaniană, protoslavă, veche germană de sus, veche irlandeză, albaneză și armeană. În legătură cu aceasta vezi și articolul lui T. M i l e w s k i, *Le problème des lois en linguistique générale*, citat mai sus.

12) Introducere în fonetică, p. 82.